

Євген НАХЛІК
(Львів)

З РАННЬОЇ ПОЛЕМІКИ ДОВКОЛА КУЛЬТУ ФРАНКА: ВАСИЛЬ ПАНЕЙКО (В. ЛУКИЧ) – МАРІЯ КРУШЕЛЬНИЦЬКА

УДК 821.161.2-92-94.09»18/19»: [141.4:2-12] І. Франко

У розвідці вперше розглянуто один з епізодів ранньої полеміки (1927) щодо підстав і доцільности культу Івана Франка. Уперше аргументовано доведено, що автором публіцистично-мемуарної брошури «Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника», надрукованої у Філадельфії 1927 р. за підписом В. Лукич, є Василь Панейко (*1883–†1956). У науковий обіг уперше введено публіцистичну статтю «Культ Франка» Марії Крушельницької (*1876–†1935). Докладно проаналізовано основні положення брошури В. Панейка, зокрема щодо релігійного навернення І. Франка, й статті М. Крушельницької «Культ Франка», полемічної до передруку двох розділів із Панейкової брошури під назвою «Франко і релігія» у львівському християнському тижневику «Нова Зоря» (за 24 квітня 1927 р.). Розглянуто також попередню публіцистичну статтю М. Крушельницької «Свято Франка», вміщену в коломийському двотижневику «Жіноча Доля» (за 15 травня 1927 р.). Обґрунтовано, що публіцистична праця В. Панейка поєднує жанрові ознаки трактату й памфлету.

Ключові слова: культ Івана Франка, франкознавча публіцистика і мемуаристика, В. Панейко, М. Крушельницька (Слободівна), релігійне навернення.

1927 року у Філадельфії «З Друкарні при Сирітським Домі» вийшла у світ брошура «Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника» за підписом В. Лукич⁵². У вступному слові «Від Редакції» пояснювано:

«Видаємо отсим з “Еп. Вістей” споминову студію довголітнього знакомого і співробітника покійного Франка, котрий прислав ту статтю не до нас, а до иньшого органу. На жаль, демаґогія ще настільки сильна в нашій суспільности, що редакція того другого органу не могла помістити сеї річевої критики творчости і діяльности Франка та й,

---

⁵² Лукич В. Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника / В. Лукич. Philadelphia, Pa : З Друкарні при Сирітським Домі, 1927. 19 с.

користаючи з дозволу Автора, напечатати її, де можливо, відступила сю статтю нам.

Сей характеристичний факт, що свобідне слово критики може знайти собі місце тільки в урядовім дієцезальнім органі Католицької Церкви, говорить більше про страшний стан нашої суспільности, ніж найбільші описи.

Автор отсеї студії дав дозвіл підписати його, як уважаємо за відповідне – або псевдонімом або і повним іменем і назвиском. Беручи під увагу розагітованя загалу демагогами, уважаємо вказаним не наражувати Вп. Автора на неприємности й містимо його працю під псевдонімом. Прийде час на відкриття псевдоніму. Познаки того лучшого часу, коли поборені будуть атеїзм і демагогія, вже появляються, коли й світські діячі наші зачинають думати й писати так, як пише Автор отсеї студії»¹.

З передслова видно, що текст брошури вперше оприлюднено в друкованому органі Філадельфійського екзархату Греко-католицької церкви – часопису «Епархіяльні Вісти». Філадельфійський екзархат для галичан утворено 1924 року, тоді ж екзархом призначено відомого єпископа Костянтина Богачевського – ревного оборонця християнської віри, подвижника Греко-католицької церкви й українського патріота.

Псевдонім *В. Лукич*, яким підписано брошуру, спонукував частину сучасних дослідників ідентифікувати автора з відомим галицьким літератором, редактором і видавцем Володимиром Левицьким (*1856–†1938), який публікувався під псевдонімом Василь Лукич. Або ж ніяк не ідентифікувати, обмежуючись, з обережности, самим підписом, у якому, щоправда, ініціал В. розкривали як Василь (без пояснень, але, очевидно, з огляду на той-таки псевдонім Володимира Левицького). Більшість із тих, хто мав справу з брошурою «Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника» (републікували її, цитували, покликалися на неї), пройшли повз розкриття псевдоніма *В. Лукич* у «Словнику українських псевдонімів та криптонімів (XVI – XX ст.)», де зазначено:

«**Лукич, В.** = Панейко, Василь

“Діло”, 1926; “Іван Франко. Кілька спогадів і кілька здогадів...”. Філадельфія, 1927. *Дж.*: арх. Клн. (інф. М. Рудницького)»².

З цього опису видно, що відомий галицький бібліограф Іван Калинович (*25.11.1884–†12.11.1927) наприкінці життя залишив

¹ Від Редакції // Там само. С. 3.

² Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.). Київ, 1969. С. 229. Також див.: Там само. С. 514.

у своєму архіві нотатку про справжнього автора заокеанської брошури на підставі відомостей, отриманих від літературознавця Михайла Рудницького. Хто-хто, а Михайло Рудницький, активний учасник літературного процесу тих років, достеменно знав, хто був автором ревізійної публікації.

До речі, серед псевдонімів Володимира Левицького у словнику зареєстровано псевдоніми та криптоніми *Василь Лукич*, *Вас. Лук.*, *В. Л-ич*, *В. Лук.*, але не *В. Лукич*³.

Згодом Мирослав Мороз у бібліографічному покажчику «Зарубіжне франкознавство» (1997), реєструючи брошуру В. Лукича «Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника», в анотації до її опису підкреслив: «Автором кн[ижки] є В. Панейко. Його псевдонім нічого спільного з Василем Лукичем (В. Левицьким), ред[актором] “Зорі”, приятелем І. Франка, не має»⁴.

Поклику на джерело, звідки взято цю інформацію, та обґрунтування такої категоричної авторизації брошури М. Мороз не подав, але зрозуміло, що він почерпнув відомості зі «Словника українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.)», а також, поза сумнівом, із самого архіву І. Калиновича⁵, яким користувався. Цю авторизацію, також без зазначення джерела та пояснення, повторено в покажчику Мирослава Мороза й Олени Луцишин «Заборонене франкознавство. 1885–1988» (2006), але без згадки про Василя Лукича (Вол. Левицького), а натомість із довідкою про Василя Панейка, яка цілковито становить нову анотацію до бібліографічного опису брошури⁶.

Повз увагу більшості дослідників пройшла також невідкладна републікація тієї частини брошури В. Лукича «Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника», яка стосується Франкового ставлення до релігії. Цю частину передруковано

³ Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.). Київ, 1969. С. 229, 494.

⁴ Зарубіжне франкознавство : бібліографічний покажчик / Упоряд. Мирослав Мороз ; Відп. ред. Федір Погребенник; Кер. вид. Євген Нахлік. Львів, 1997. С. 25, № 190.

⁵ Зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці України імені Василя Стефаника, фонд 57: *Інвентарний опис особистого архіву Івана Калиновича / ЛННБ, відділ рукописів; первинне опрацювання архіву: Є. Гуменюк; доопрацювання архіву: М. Баран, Я. Сенік. Львів, 1998. 210 с.; Калинець Ігор, Куш Олег. Упорядкування документальних матеріалів особистого фонду І. Т. Калиновича // Архіви України. 1971. № 1. С. 52–58.*

⁶ Луцишин О. Б., Мороз М. О. Заборонене франкознавство. 1885–1988 : Матеріали до бібліографії критичної літератури про Івана Франка (публікації, вилучені з обігу в Радянській Україні 1930–1980-х років) / Відп. ред. Є. К. Нахлік. Львів, 2006. С. 63, № 426.

у великодньому числі за 24 квітня 1927 р. львівського тижневика «Нова Зоря» (відповідальний редактор Роман Гайдук) – офіційного, як зазначено на ньому, «органу Української Християнської Організації». Вибрано лише два розділи – «VI. Франко і релігія»⁷ та «VII. Спогади і здогади»⁸. У передруку їх об'єднано спільною нумерованою назвою «Франко і релігія», під якою трьом підрозділам першого розділу брошури (1–3) і чотирьом – другого (1–4) дано суцільну нумерацію 1–7⁹. Цій компіляції передує вступне пояснення редакції «Нової Зорі» без окремої назви¹⁰, а всю публікацію названо «Іван Франко а релігія»¹¹.

У передслові повідомлено, що «невелика брошура» «видана як відбитка із філядельфійських “Епархіяльних Відомостей”», а автор, захований «під псевдонімом В. Лукич», – «Се не відомий всім нам Василь Лукич – Володимир Левицький, колишній редактор і видавець різних видань, а випадково тільки редакція часопису дала йому сей псевдонім»¹².

Попри це заперечливе застереження, конче потрібне, аби читачам не спало на думку, наче антикультову брошуру написав сімдесятирічний Володимир Левицький, який на той час жив у Винниках під Львовом, 1925 року був обраний почесним членом «Просвіти», а 1926-го – дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка, особи справжнього автора не розкрито (не відомо, чи в редакції «Нової Зорі» знали, хто ним є, чи ні). Очевидно, саме на підставі цього застереження Мирослав Мороз додав у покажчику «Зарубіжне франкознавство» своє акцентоване розрізнення літераторів із подібними псевдонімами – В. Панейка (В. Лукич) і Вол. Левицького (Василь Лукич), адже він знав про публікацію «Іван Франко і релігія» – її зареєстровано у покажчику «Заборонене франкознавство»¹³.

У передслові редакції «Нової Зорі» про автора брошури також зазначено:

---

⁷ Лукич В. Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника. Philadelphia, Pa, 1927. С. 11–14.

⁸ Там само. С. 14–18.

⁹ Лукич В. Франко і релігія // Нова Зоря. 1927. Ч. 16/17. 24 квітня. С. 6–8.

¹⁰ Там само. С. 6.

¹¹ Там само. С. 6–8.

¹² Там само. С. 6.

¹³ Луцишин О. Б., Мороз М. О. Заборонене франкознавство. 1885–1988. С. 62, № 419. Щоправда, в анотації зазначено неточно: «Передрук брошури В. Лукича (В. Панейка), виданої у США». Насправді, як я описав вище, це передрук лише двох розділів, до того ж зі вступним поясненням редакції «Нової Зорі» та під її редакційною назвою усього матеріалу.

«Ся замітка [вступне слово «Від Редакції» до брошури. – Є. Н.] і сам факт, що автор студії про Франка мусів шукати захисту аж у “Епар. Відомостях”, свідчить про се, що його погляди мусять відбігати дуже від загальноприйнятих, від усього того, що хвалить і любить т. зв. українська публична опінія, тероризована горсткою демагогів».

Якщо в передслові до брошури філадельфійський церковний часопис названо «Епархіяльними Вістями», то в передслові «Нової Зорі» – «Епархіяльними Відомостями». На жаль, видістати число цього часопису, в якому вперше надруковано спогадову статтю В. Лукича, не вдалося.

Далі у вступному слові «Нової Зорі» схарактеризовано саму брошуру:

«І справді ся невелика книжочка приносить багато такого, проти чого пересічний “патріот” відразу почне протестувати. Автор говорить про Івана Франка з великою симпатією як про свого учителя, якому багато завдячував як початкуючий публіцист; з великим співчуттем згадує важке життя поета, що коротав свій вік у незвичайно гірких особистих обставинах; клонить голову перед незвичайним вкладом праці, що Франко вложив в нашу літературу і науку, – але при тім усім ставиться критично до діяльності Івана Франка, виказуючи, якими хибними шляхами пішов цей великий трудівник та скільки лиха – по волі чи по неволі – приніс він своєму народови, котрий він так любив...».

Наприкінці розкрито мету, яку поставив перед собою автор брошури, та його висновок: «Автор має тут на меті перевірити, чи сі різні сторони діяльності поета дають нам право пропагувати всенародній культ Франка. Автор відповідає: ні»¹⁴.

Уривок із брошури «Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника» вміщено у двох виданнях «Спогадів про Івана Франка» (1997, 2011), притому в обох – за підписом *Василь Лукич*, хоча брошуру підписано *В. Лукич*¹⁵. У примітці зазначено, що подається «тільки мемуарну частину брошури, яка стосується спогадів про письменника (с. 14–19)»¹⁶. З брошури вибрано (без зазначення назв) підрозділ 2 з розділу «VII. Спогади і здогади» та останній розділ «VIII. На закінчення», які насправді містяться в ній на с. 15–19. Уміщено

¹⁴ Лукич В. Іван Франко і релігія // Нова Зоря. 1927. Ч. 16/17. 24 цвітня. С. 6.

¹⁵ Лукич Василь. Іван Франко // Спогади про Івана Франка / Упорядкув., вступ. ст. і прим. Михайла Гнатюка. Львів, 1997. С. 104–107; Лукич Василь. Іван Франко // Спогади про Івана Франка / Упоряд. Михайло Гнатюк; вступ. ст. і прим. Михайла Гнатюка. Вид. 2-ге, допов., переробл. Львів, 2011. С. 165–168.

¹⁶ Спогади про Івана Франка. 1997. С. 571; Спогади про Івана Франка. 2011. С. 165.

також «Спомини про Івана Франка» Василя Лукича (за колективним збірником «Спомини про Івана Франка», Львів, 1926)¹⁷. У примітках до цих републікацій наче розрізнено авторів обох спогадів: щодо першого скупю зазначено, що він «у 1920-х роках емігрував до США» (без ідентифікації його з Василем Панейком)¹⁸, а другого в ширшій довідці ідентифіковано з Володимиром Левицьким, який публікувався під псевдонімом *Василь Лукич* (щоправда, йому приписано видавання у 1905–1906 рр. журналу «Молода Україна»¹⁹, хоча спробу відновити його видавання зробив В. Панейко). Проте в «Іменному покажчику» в першому виданні під ім'ям «Левицький В. (Василь Лукич, Орлик)», а в другому – під ім'ям «Лукич Василь» об'єднано сторінки, що стосуються авторів обох спогадів²⁰.

Ярослава Мельник у першому та другому виданнях монографії «...І остатня часть дороги: Іван Франко в 1908–1916 роках» єдиний раз покликається на брошуру «Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника», розкриваючи в бібліографічному описі її справжнього автора як В. Панейка (без поклику на джерело та жодного обґрунтування): «Лукич В. (Панейко В.) *Іван Франко: Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника*. – Філядельфія, 1927»²¹. Певно, брошуру В. Лукича «Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника» як працю В. Панейка дослідниця авторизувала за «Словником українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.)» або / за покажчиком М. Мороза «Зарубіжне франкознавство». У «Покажчику імен» в обох виданнях монографії Ярослави Мельник окремого рядка на прізвище Панейко немає, а ще дві згадки в книжці про Василя Панейка (як члена літературного комітету, створеного наприкінці 1911 р. у Львові для відзначення 40-річного ювілею Франка, і як слухача літніх українських наукових курсів у Львові 1904 р. – в підписах осіб на груповій світлині) зазначено в позиції: «Лукич В. (Панейко В.)»²². Щоправда, в цій позиції вказано ще одну сторінку,

¹⁷ Лукич Василь. Спомини про Івана Франка» // *Спогади про Івана Франка*. 1997. С. 61–64; Те саме // *Спогади про Івана Франка*. 2011. С. 83–87.

¹⁸ *Спогади про Івана Франка*. 1997. С. 571; *Спогади про Івана Франка*. 2011. С. 165.

¹⁹ *Спогади про Івана Франка*. 1997. С. 562; *Спогади про Івана Франка*. 2011. С. 83.

²⁰ *Спогади про Івана Франка*. 1997. С. 624; *Спогади про Івана Франка*. 2011. С. 819.

²¹ Мельник Ярослава. ...І остатня часть дороги : Іван Франко: 1908–1916. Дрогобич, 2006. С. 26; Мельник Ярослава. ...І остатня часть дороги : Іван Франко в 1908–1916 роках. Видання друге, виправлене і доповнене. Дрогобич, 2016. С. 34.

²² Мельник Ярослава. ...І остатня часть дороги... 2006. С. 421; Мельник Ярослава. ...І остатня часть дороги... 2016. С. 419.

на якій зацитовано публікацію: «Лукич В. *Спомини про Івана Франка: Картки з записника // Діло*. – 1917. – № 5. – 6 січня. – С. 4»: «Мало є в світовій літературі зразків такого розпучливого й безнадійного настрою, такого “сирітства духового”, такої певности грядучого божевілля, як у цілім ряді – і то найсильніших – поезій Франка»²³.

Насправді це цитата не з ранньої мемуарної статті Володимира Левицького «Спомини про Івана Франка. Картка [так! – Є. Н.] з записника», надрукованої в «Ділі» за 6 січня 1917 р. під його псевдонімом Василь Лукич (а не В. Лукич)²⁴, а з брошури В. Лукича (Панейка)²⁵. Принагідно зауважу, що «Спомини про Івана Франка. Картка з записника» не ввійшли до першого та другого видань «Спогадів про Івана Франка» (1997, 2011), а їх варто передрукувати в Повному зібранні спогадів про письменника, бо проти споминів того-таки Василя Лукича (Володимира Левицького) 1926 року вони містять цінні відомості та авторські емоційно- інтерпретаційні нюанси.

Мар'яна Комариця у спеціальній монографії «Українська “католицька критика”: феномен 20–30-х років ХХ ст.» (2007) не згадує брошури «Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника»²⁶. Петро Шкраб'юк цитує ці спомини за першим виданням «Спогадів про Івана Франка» (1997) як такі, що їх начебто написав «літератор і громадський діяч Василь Лукич (Володимир Левицький), який знав Франка ще зі студентських років та був співучасником його видань»²⁷. Ігор Медвідь цитує ці спомини за другим виданням «Спогадів про Івана Франка» (2011) як спогади Василя Лукича (без будь-яких уточнень про особу автора)²⁸.

На сайті «DIASPORIANA.ORG.UA :електронна бібліотека», де розміщено копію брошури «Іван Франко : Кілька спогадів і кілька

---

²³ Мельник Ярослава. ...І остання часть дороги... 2006. С. 14; Мельник Ярослава. ...І остання часть дороги... 2016. С. 17.

²⁴ Лукич Василь. Спомини про Івана Франка. Картка з записника // Діло. 1917. Ч. 5. 6 січня (24 грудня ст. ст.). С. 3–4. В кінці датовано: «3 січня 1917 р.» (Там само. С. 4).

²⁵ Лукич В. Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника. Philadelphia, Pa, 1927. С. 14 (в оригіналі: «найсильніших»).

²⁶ Комариця Мар'яна. Українська «католицька критика»: феномен 20–30-х років ХХ ст. Львів, 2007. 327 с.

²⁷ Шкраб'юк Петро. Іван Франко і митрополит Андрей Шептицький на тлі взаємин аристократичної та демократичної еліт // Вісник Львівського університету. Сер. журналістика. 2007. Вип. 30. С. 120–121.

²⁸ Медвідь Ігор. Пророк чи еретик? Релігійний світогляд Івана Франка та його взаємини з духовенством. Львів, 2023. С. 113, 127, 128, 396.

здогадів його сучасника і співробітника», її автором зазначений «В. Лукич (Володимир Левицький)»²⁹. Жодних пояснень до такої помилкової авторизації не додано (невідомо, чи її зроблено за власним здогадом розмішувача, чи на підставі іменного покажчика у збірнику «Спогадів про Івана Франка»).

Крім свідчення Михайла Рудницького – наразі єдиного відомого нам, яке вказує, що автором брошури «Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника» є Василь Панейко, промовисті підтвердження його авторства маємо в самому її тексті. Показовими є вже місце написання і дата, зазначені на початку брошури: «Париж, восени, 1926»³⁰. Адже саме 1926 року галичанин Василь Панейко (*1883–†1956), уже відомий на той час політичний публіцист, журналіст, редактор, колишній державний секретар закордонних справ ЗУНР, дипломат, повернувся до Парижу, де й далі був кореспондентом львівської газети «Діло»³¹, після того як у Львові, куди приїхав з Парижу в грудні 1924 р.³², зазнав невдачі з редагуванням «Діла» на початку січня 1925 р. («начальний редактор» чисел 1–8) і півроку попрацював офіційним видавцем львівського двотижневика «Політика», що тяжів до поглядів В'ячеслава Липинського (вийшли тільки числа 1–5/6 за жовтень – грудень 1925 р. і числа 1–5/6 за січень – березень 1926 р.)³³.

Також прозрадився автор такою згадкою у брошурі: «Деся у 1905 чи 1906 році, не пам'ятаю вже, я видавав “Молоду Україну”, ще молодим студентом»³⁴. Василь Панейко був офіційним видавцем першого і спареного третього – четвертого чисел відповідно за вересень і лис-

²⁹ Лукич В. Іван Франко. Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника // Автор: В. Лукич (Володимир Левицький). Філадельфія, 1927. 19 с. Видавництво: 3 Друкарні при Сирітському Домі // DIASPORIANA.ORG.UA :електронна бібліотека. URL: <https://diasporiana.org.ua/memuari/lukych-v-ivan-franko-kilka-spogadiv-i-kilka-zdogadiv-jogo-suchasnyka-i-spivrobitnyka/>.

³⁰ Лукич В. Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника. Philadelphia, Pa. 1927. С. 5.

³¹ Кедрин Іван [Кедрин-Рудницький Іван]. Життя. Події. Люди : Спомини і коментарі. Нью-Йорк, 1976. С. 117; Рудницька Мілена. Пам'яті Василя Панейка // Рудницька Мілена. Статті. Листи. Документи / Упоряд. Мирослава Дядюк. Львів, 1998. С. 363.

³² Лист В. Липинського до О. Назарука від 22 грудня 1924 р. з міста Райхенау (Reichenau) в Німеччині (Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921–1930) / Упоряд. Мирослава Дядюк. Львів, 2004. С. 75).

³³ Вдовичин І. Політика // Українські часописи Львова 1848–1939 рр. : Історико-бібліографічне дослідження : у 3 т. Львів, 2003. Т. 3. Кн. 1 : 1920–1928 рр. С. 552–554.

³⁴ Лукич В. Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника. Philadelphia, Pa. 1927. С. 15.

топад – грудень 1905 р. львівського місячника «Молода Україна». Журнал видавано «Коштом української молодіжи», але спроба відновити колишнього студентського часопису, що виходив у 1900–1903 рр., не була успішною – вийшли тільки перше, друге і третє – четверте числа за 1905 р.³⁵ Імовірно, Панейкові посприям опублікувати статтю у Філадельфії його приятель Осип Назарук, галицький письменник, журналіст, громадсько-політичний діяч, який попереднього року видрукував там свою подібну брошуру «Світогляд Івана Франка : Чи може християнський нарід прийняти і ширити культ його?» (Філадельфія, Па, 1926. 32 с.)³⁶. «<...> всі знають, що Панейко мій товариш», – констатував Назарук у листі до В. Липинського від 16 лютого 1925 р. з Чикаго³⁷. Обидва – Назарук і Панейко – закінчили Золочівську гімназію, навчалися на правничому факультеті Львівського університету. Панейко закінчив його 1907 року, а 1905-го був головою «Академічної Громади». Назарук під час навчання на правничому факультеті Віденського університету очолював у 1904–1905 рр. українське студентське товариство «Січ» у Відні, а у Львівському університеті в 1906–1907 рр. – «Академічну Громаду». Замолоду обидва стали завзятими соціалістами, але Назарук 1904-го чи 1905 року вступив до Русько-української радикальної партії (РУРП), тоді як Панейко її членом не був, а натомість у 1906–1908 рр. поступово еволюціонував до прихильника національно-демократичних ідей і приєднався до Української національно-демократичної партії (УНДП)³⁸.

1922 року Назарук виїхав до Канади, очолював репрезентацію ЗУНР у Вінніпегу, а переїхавши 1923 року до США, редагував у Чикаго в 1923–1926 рр. часопис «Січ», а у Філадельфії в 1926–1927 рр. – католицький часопис «Америка». 21 липня 1927 р. виїхав із Філадельфії до Європи³⁹,

³⁵ Антонюк Н. Молода Україна // *Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.* : Історико-бібліографічне дослідження. Львів, 2009. Т. 2 : 1891–1905 рр. С. 367–368.

³⁶ Републікації: частково (с. 19–28): Назарук Осип. Чи добре було б у молодь вціпити культ Франка? // Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20–30-х років XIX ст. / Упоряд. і авт. вступ. слова Микола Ільницький. Львів, 2010. С. 309–317; повністю: Назарук Осип. Світогляд Івана Франка : Чи може християнський нарід прийняти і ширити культ його? // ZBRUČ. URL: <https://zbruc.eu/node/79059>. Розміщено: 24.04.2018. Розгляд брошури: Величко Зоряна. Іван Франко в рецепції Осипа Назарука // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. 2013. Вип. 38. С. 11–18.

³⁷ Вячеслав Липинський. Архів. Філадельфія, 1976. Т. 7 : Листи Осипа Назарука до Вячеслава Липинського / Ред. Іван Лисяк-Рудницький. С. 289.

³⁸ Кедрин Іван [Кедрин-Рудницький Іван]. Життя. Події. Люди. С. 116; Соляр Ігор. Панейко Василь // Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Уряди. Постаті. Львів, 2009. С. 217–232.

³⁹ Лист Назарука до В. Липинського від 8 липня 1927 р. (Вячеслав Липинський. Архів. Т. 7. С. 420).

наприкінці 1927 р. повернувся до Львова. На еміграції під впливом листування з істориком та ідеологом українського консерватизму В. Липинським і зближення з єпископом Костянтином Богачевським – рішучим противником культу Франка – перейшов од радикально-соціалістичних поглядів до монархічного (гетьманського) консерватизму та католицького інтегралізму, відтак од молодечої адорації Франка до гострокритичної ревізії його спадщини, та й навіть до радикального ідеологічного поборення її більшої частини⁴⁰.

Про те, що Назарук листувався з Панейком, який перебував у Парижі, свідчать згадки в листах Назарука до Липинського від 13 квітня 1924 р. з Чикаго, 30 березня 1926 р. і 2 червня 1927 р. з Філадельфії і 19 листопада 1927 р. зі Львова⁴¹. 13 квітня 1925 р. Липинський повідомляв Назарука: «Тільки що одержав я картку від Панейка, в якій мені пише, що перед місяцем післав Вам рекомендованого листа в Чикаго і досі не має ні відповіді, ні “Америки”, чим занепокоєний і просить мене подати йому Вашу адресу»⁴².

У брошури «Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника» автор згадав Назарука без називання його прізвища, але з характерними та характеристичними алюзіями. Панейко споминав:

«Як трохи не ціле моє покоління, віддавався я тоді соціалізови, ворогуванню проти Церкви й віри та й культуви Франка. Франко був тоді редактором “Літературно-Наукового Вістника”, а ідеалом моїм було попасти на сторінки того місячника. Се вдалося мені за посередництвом В. Гнатюка і Івана Кревецького, і я розпочав містити в “Л. Н. В.” нотатки й розвідки. Очевидно, коли вдалося мені видати число “своєї” газети, “Молодої України”, я швидко передавав її через Ів. Кревецького – Франкови. “Знаючи”, що Франко – соціаліст – і атеїст, я думав похвалитися перед ним своєю завзятістю в обох тих напрямках. Зосібна, в протицерковнім змислі я помістив був в “Мол[одій] Україні” жорстоку й страшенну балаканину (яка мені видавалася тоді Бог зна якою розумною і “поступовою”), чи початок атеїстичної балаканини, під заг[оловком] “Та справа”».

⁴⁰ Див.: Медвідь Ігор. Від «Велетня духу» до «Предтечі большевизму»: Особливості еволюції ставлення Осипа Назарука до Івана Франка // Zbruc. URL: <https://zbruc.eu/node/79027>. Розміщено: 23.04.2018; Kolano Rafał. Dzieje Ukrainy w myśli historycznej Osypa Nazaruka (1883–1940) // Prace Historyczno-Archiwalne. Rzeszów, 2021. T. XXXIII. S. 147–170; Медвідь Ігор. Пророк чи еретик? С. 294–298, 316.

⁴¹ Вячеслав Липинський. Архів. Т. 7. С. 108, 379, 415, 420.

⁴² Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука. С. 93.

У примітці до цієї згадки про публікацію «Та справа» Панейко зазначив: «Автором її був мій товариш ще з гімназіяльних часів, котрий опісля навернувся до католицької Церкви»⁴³. Далі Панейко описав Франкову реакцію на радикальну статтю «Та справа»:

«Думав я, неборачисько, що удостоюсь від Франка признання або похвали за свою “поступовість”... Яке ж було моє розчарування, коли через кілька днів пізніше Франко, стрівши мене, скромного і неосміленого, в канцелярії Чарнецького, 26 [будинку НТШ, де містилася також редакція “Літературно-Наукового Вістника”. – Є. Н.], замість похвалити мене, з нетаємним обридженням (так!) віддав мені “Молоду Україну” з “Тою справою” та й, звичаєм своїм, коротко й сухо сказав мені: – Як ви могли таке містити?!

Більше ні слова. Як змитий, з палаючими від сорому й несподіванки вухами винісся я був з канцелярії, і довго потім застановлявся, відчитуючи наново “Молоду Україну” й “Ту справу”, чого саме стрінула мене така догана з уст обожаного Учителя.

Франко кинув тоді зерно сумніву в мою віру у доцільність і єдино-спасаємість мого воюючого антиклерикалізму й атеїзму з соціалізмом і ділами його, і від того дня розпочався в душі молодого студента повільний, та нестримний процес сумнівів, провірок, праці і лектур, який покінчився основним і остаточним відворотом від названих висше “ідеалів” мого студентського віку»⁴⁴.

Автором статті «Та справа», надрукованої у перших двох числах «Молодої України» за 1905 р. під криптонімом *Н.*, був, згодом, саме Осип Назарук, один з авторів відновленого часопису (в тих-таки числах опубліковано також його статтю «З історії Ірландії», цього разу підписану його повним прізвищем).

За часів Франкового редагування «Літературно-Наукового Вістника» в журналі оприлюднено статті Василя Панейка «Фільософія оптимізму» (1904. Т. 27. Кн. 8), «Фрідріх Шілер. (У сотні роковини його смерти)» (1905. Т. 31. Кн. 7), «Із проблемів соціаліста» (1906. Т. 35. Кн. 9). Пізніше, коли редакцію часопису перенесено до Києва, на його сторінках у 1907–1912 рр. з'явилося ще 26 публікацій В. Панейка⁴⁵, який до того ж від книжки 5-ї за 1908 р. до книжки 7/8-ї за 1911 р. офіційно відповідав

⁴³ Лукич В. Иван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника. Philadelphia, Pa. 1927. С. 15.

⁴⁴ Там само. С. 15–16.

⁴⁵ Літературно-науковий вістник : Показчик змісту. Том 1–109 (1898–1932) / Уклав Богдан Ясинський. Київ ; Нью-Йорк, 2000. С. 250–251. № 6645–6673.

за львівську редакцію журналу⁴⁶. Тож тоді уже він був публікатором і редактором Франкових текстів, уміщених у журналі. Саме тому, що Панейко почав друкуватися в «Літературно-Науковому Вістнику» за Франкового редагування його названо в передньому слові до брошури «довголітним знакоми́м і співробітником Франка».

Оскільки автор праці «Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника» пропонував надрукувати її або під псевдонімом, або навіть під його справжнім ім'ям та прізвиськом, то публікатор (Осип Назарук чи хтось інший) обрав компромісний варіант: оприлюднив текст під псевдонімом, у якому зберіг ініціал імені автора (В.) і його патронім – по батькові (Лукич). Мабуть, на той час для видавця у далекій Філадельфії цей оказіональний псевдонім не асоціювався із давнім псевдонімом *Василь Лукич*, під яким літератор Володимир Левицький фігурував у галицькій пресі переважно останньої чверти ХІХ ст. і який у 1920-х роках уже втратив колишню актуальність.

Публіцистично-мемуарна праця «Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника» поєднує жанрові ознаки **трактату й памфлету**. Вступ «Поставлене проблему» окреслює питання, полемічний спір щодо яких, за спостереженням автора, «глибоко потряс не так нашою старою Галичиною, як нашою заморською еміграцією»:

«Чи Іван Франко був одним із тих Великих Мужів, які повели людство або тільки свою батьківщину на нові шляхи до матеріального або морального поступу <...> і які заслугоують собі **культу**? <...> чи справді був Іван Франко одним із велитнів волі й діла, розуму й чуття, уяви і слова? <...> “тенієм” <...>? <...> яке було становище Франка до християнства і католицтва, до церкви і віри?» (С. 5⁴⁷).

Панейко вважав, що має право висловити щодо цих питань «кілька спогадів» і «кілька здогадів» як «людина, котра від 1905 року аж майже до смерти Франка стояла з ним у ближших або дальших, та майже безпереривних зносинах і яка прочитала трохи не всі писання Франка, з них деякі й десятками разів», урешті – «як ученик і скромний співробітник Франка» (с. 5).

Тож далі він почергово розглянув різні «галузі діяльності Франка» (с. 5). У першому розділі «I [римська цифра. – Є. Н.]. Франко як

⁴⁶ Комариця М. Літературно-Науковий Вістник // Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст. : Історико-бібліографічне дослідження. Львів, 2009. Т. 2 : 1891–1905 рр. С. 176.

⁴⁷ Тут і далі поклики в тексті, із зазначенням сторінок, на видання: Лукич В. Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника / В. Лукич. Philadelphia, Pa : 3 Друкарні при Сирітським Домі, 1927. 19 с.

Редактор» цілковито хвалебно схарактеризував його редакторську практику в «Літературно-Науковому Вістнику»:

«<...> було справдішнім щастем для молодого письменника попастися під редакторську владу Івана Франка. <...> Франко був редактором пильним і немилосердним. <...> Кожде речення мусіло у нього висловлювати означену думку, кожде слово – означений зміст, свій зміст і тільки оден зміст. Вихований на клясичних творах, грецьких і латинських, Франко був безоглядним ворогом пустословного й многословного писання <...>. Високопарна балаканина, так само, як модна закуйовдчена чудернацкість і штудерність стилю, мали в ньому безоглядного ворога. Коли в манускрипті Франко попадався на такі пусті “квітки”, він їх умить виполював, вичеркуючи зовсім або заступаючи словами, висловами й реченнями ясними, простими, зрозумілими» (с. 6).

За висновком Панейка, «Рівному йому в редакторських заслугах досі нема ні в Галичині, ні на Великій Україні» (с. 7). Ні доти, ні пізніше ніхто не оцінював Франка-редактора так влучно і з таким пієтетом, як Панейко, який, певно, сам пройшов так розхвалену ним редакторську «Школу Франка» (с. 7).

Зате в розділі «ІІ. Франко як поет» Панейко переважно критично оцінив його віршову та прозову творчість, зауваживши, буцімто «Франко розвивався як поет дуже поволі; <...> роками цілими, а то й трохи не десятками років, він продукував поезії дуже невисокої поетичної вартости; <...> тільки вже в своїм мужесьькім віку він у частині своїх поезій піднявся думкою і формою на пристойну висоту; <...> найкращі свої поезії він дав щойно тільки на склоні віку, коротко перед тим, коли він тілом і духом подався в старість і слабість» (с. 8), тобто перед нападом хвороби наприкінці березня – на початку квітня 1908 р. На думку Панейка, «Склеїти якийсь соціалістичний або протипопівський заклик у рими й ритми і так понатягати останні, щоб з того вийшов навіть “имн” [тобто гимн, гімн. – Є. Н.] – не має з поетичною творчістю нічого спільного; на таке здатний перший-ліпший Трильовський».

Зневажлива критична алюзія стосується радикала-соціаліста і затятого атеїста Кирила Трильовського. Проте Панейкові оцінки окремих поетичних творів Франка були явно занижені й неслухні: «“Каменярі” – клеєна насилу тяжка деклямація. Тюремні сонети – змістом бідненькі, формою страшенні – се ніяка поезія. Трохи ліпші, хоча в значній частині вимучені, натягнені змістом і – як часто! – нездарні формою – “Панські жарти”!..» (с. 8).

Засліплений ідеологічними упередженнями, Панейко не намагався збагнути ні символічно-автобіографічну (заховану за позірною соціально-

революційною) суть «Каменярів», як-не-як знакового твору для Франка, ні художньо-психологічне новаторство сповідально-ліричного циклу «Тюремні сонети». З Панейковими закидами щодо віршувальної техніки знаменитої поеми можна було б дискутувати, якби він проілюстрував їх конкретними прикладами: «Навіть у “Мойсею”, якого деякі сторінки поетичним летом високі і формою хрустальні, кілька ще не викінчених віршів, нагнутих римів, кульгаючих ритмів!» (с. 9).

«Придатними для читання» з поетичної спадщини Франка Панейко вважав «кілька десятків <...> творів, переважно коротких ліриків, майже виключно з кінцевої епохи Франкового писання» (с. 9) (тобто кількох років перед недугою), але цих творів не назвав. Урешті він накидав читачам тенденційний висновок: «Для “Культу” Франка як поета нема підстави. Як поет він ані не оригінальний, ані не великий» (с. 9). Бездоказово й безапеляційно також твердив:

«Ще менше є підстави для культу Франка як повістяра. Ні одна, буквально ні одна його повість не досягнула рівня навіть пересічно доброї <...> європейської повісти. З оповіданнями і новелями Франка – мало що ліпше» (с. 9).

У невеличкому розділі «ІІІ. Франко як Учений» Панейко також не знаходив «підстави для Культу», бо, мовляв, «його капітальна і безперечно в своїй області заслужена учена праця – видання українських апокрифів – <...> розмірно небогато причинилася до збагачення людського пізнання взагалі» (с. 9), «Історія української літератури» (тобто «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.») – це «збір імен і заголовків та й ослабляючим мізком сплджених поглядів хорого вже письменника», а «збірка наших народних приповідок» – «се праця збирача, а ніяким чином творця» (с. 10). Панейко применшував наукову цінність вибірково перелічених Франкових праць (бо ж, наприклад, у «Нарисі...» попри деяку сумбурність викладу й обтяження нелітературними матеріалами та бібліографічними описами, особливо у висвітленні 80-х років у Галичині, є багато корисної фактографії, а головне – чимало слушних спостережень, міркувань та узагальнень), неслухно вимірював значення цих історико-літературних і фольклористичних праць на тлі епохальних відкриттів світових учених-природознавців, як ось мікробіолога Пастера, не згадав навіть «Студій над українськими народними піснями», зовсім оминув проникливі філософські та естетичні праці «На склоні віку», «Що таке поступ?», «Суспільно-політичні ідеї М. Драгоманова», «Із секретів поетичної творчости» тощо. Тому поспішний висновок, наче «Франко до великих учених не належить» (с. 9), разить поверховністю

і некоректністю. Та й про культ будь-якого вченого говорити взагалі проблематично (краще оминати це поняття, мовлячи про рецепцію особистості і праць дослідників, адже наукові ідеї потребують не поклоніння, а повсякчасного осмислення, верифікації, обговорення).

У розділі «IV. Франко як Публіцист і Критик» голослівне твердження, наче «великим публіцистом Франко не був» (с. 10), ґрунтується на хистких однобоких постулатах, буцім його «соціалістично-народницькі статті були більш або менш слабим відгомном німецьких та російських соціалістичних і “народницьких” письменників», а «наступ проти галицької заскорузлости – більш або менш справедливим наслідуванням – як же часто несправедливих! – наступів Драгоманова» (с. 10). Утрируваною є й теза, немовбито «публіцистичні статті Франка <...> дражнили багато, а навчали мало», та й «вони застаріли» (с. 10).

За Франком як «літературним критиком» Панейко визнавав «визначні заслуги», але підкреслював, що «заслуги ті виключно негативні», бо начебто зводилися до критики «нездар», а «на великого літературного Критика сього замало» (с. 10). До того ж, за Панейковим закидом, Франко «був еклектиком, себто судив літературні твори ріжними мірами, відповідно до свого хвилевого настрою, своїх лектур і т. п.» (с. 10). Такими закидами (а не аргументами) епатажний оцінювач підводив читача до думки, буцімто не доводиться мовити й «про Культ Франка як Критика» (с. 11). Щодо цього дивом дивуєшся: чи Панейко справді не знав новаторських, вдумливих статей і рецензій Франка про творчість Михайла Старицького, Лесю Українку, Пантелеймона Куліша, Павла Грабовського, Івана Тобілевича (Карпенка-Карого), «стару» й «нову» школи в тогочасній українській прозі, його численних цікавих і влучних спостережень над творчістю багатьох інших тогочасних українських та першорядних інонаціональних письменників, не кажучи вже про глибокі шевченкознавчі праці, чи навмисне їх обходив увагою і замовчував?

Загалом другий, третій і четвертий розділи Панейкового трактату скидаються більше на памфлет, у якому гучними бездоказовими фразами підмінено реальне осмислення Франкового доробку і прозраджено явно упереджений підхід реципієнта-ревізійніста. Схоже, Панейко як колишній соціаліст був замолоду зациклений на Франкових публікаціях радикально-соціалістичного спрямування, звертав увагу в його творах і працях передусім саме на ці акценти, закарбував їх у пам'яті, а творів і праць зрілого Франка добре не знав, тому сприймав його друковану спадщину обмежено.

У розділі «VI. Франко і релігія» Панейко інкримінував «найбільше талановитому галицькому письменникові» те, що він, як і Драгоманов,

підпав «матеріялістичній», «безбожній і антиклерикальній моді» та її «прищипив і на наш галицький ґрунт» (с. 11), а тим самим «накоїв <...> безмірно багато шкоди нашій національній справі в Галичині», бо «Ціле одно покоління, а може, й два, пішло в мандрівку життя з Франкового “духа печаттю” – з печаттю байдужности, а то й отвертої ворожнечі до Церкви і віри» (с. 11–12).

Панейко перебільшував – серед поколінь 70–90-х років чимало молоді, особливо серед народівців та їхніх наступників – християнських суспільників, трималося християнської віри і Греко-католицької церкви (узагалі його антикультурний трактат-памфлет хибує на утрирування, абсолютизацію, невиправдані узагальнення в характеристиці Франка). Панейкові було важливо показати, що також із національно-релігійного становища не годиться «віддавати Франкови “всенародний Культ”» (с. 12), адже «Франко <...> ніс і несе велику пайку вини за те, що «наша нація в Галичині досі не навчилася в повній мірі використати для потреби свого життя і поступу – незрівняної й неоціненої виховуючої сили Католицтва в змислі дисципліни, а своєї церковної організації – в змислі сурогату своєї державности» (с. 13).

Варто зазначити, що вину за це почував і сам пізній Франко. На урочистому вшануванні 40-річчя його письменницької та громадської діяльності, яке організували РУРП і львівська повітова філія товариства «Січ» у неділю 15 червня 1913 р. в залі «Народного Дому» у Львові, письменник несподівано для присутніх радикалів виступив із беззастережною критикою радикальної партії, у створенні якої сам брав участь понад два десятиліття тому, а тепер давав їй оцінку з засад релігійного консерватизму. Оскільки пам’ятав його промову літератор, історик і мистецтвознавець Микола Голубець через 15 років, «Франко зворушений і понервований до плачу, говорив більш-менш так»:

«До помилок, які я коли-небудь у своєму життю зробив, належить моя праця біля підвалин радикальної партії. Розвиток цієї партії дав змогу жирування демагогам в роді мого передбесідника... Трильовського. На ділі, нещастям нашого народу є те, що партія, якої я був, на жаль, основоположником, зрушила в народній психіці основи християнського світогляду»⁴⁸.

У пізніших спогадах М. Голубець повторив, що Франко, вставши, у своїй промові зі сцени покритикував радикалізм Трильовського і сказав:

---

⁴⁸ Голубець Микола. На маргінесі культу Франка // Новий Час. 1928. Ч. 65. 28 травня. С. 4.

«Нещастям нашого народу є те, що я приложив рук до створення партії, що зрушила в народній психіці основи християнського світогляду. Наша молодь не читає Св. Письма! Коли б я мав вам подати якусь пораду, то – частіше сповідатися й приступати до Св. Тайн і в той спосіб наближуватися до Бога...»⁴⁹

Негативною була Панейкова «оцінка Франкової протикатолицької діяльності» також з особистісно-релігійного погляду, бо, відбираючи «віру людині», «причинився він до унещасливлення багатьох тисяч бідних душ людських <...>» (с. 13–14).

У розділі «VII. Спогади і здогади» Панейко, описавши епізод із «Тією справою» (див. вище), розмірковував:

«Значить, уже тоді, коло 1905–6 рр., Франко вже був визволений з дикої à la Трильовский ворожнечі до Церкви і віри. В ньому ішов, поволи та безупинно, процес духової реакції і реставрації: реакції проти атеїстичних блудів його молодих літ, реставрації – в напрямі навернення до віри батьків» (с. 16).

З дальших доводів Панейка видно, що він читав писання зрілого та пізнього Франка (хоча й, мабуть, не всі):

«З усього, що з власної обсервації знаю про Франка в останніх кільканайцяти роках його свідомого життя, з уважної аналізи його тогочасних творів; з того, що він у той час писав і чого вистерігався писати; зі змісту його маній в часі його духового сумерку нарешті – з усього того, по совісті і тверезій розвазі, виводжу висновок, що Франко повертався до віри батьків. <...> недуга і смерть стала наперек сього шляху. Але він навертався» (с. 17).

Щодо цього Панейко подав ще такі свої спостереження і свідчення:

«Подихи містики – вістуні навернення і познаки внутрішніх духових переґруповань – щораз частіше і щораз більше вперто почуваються в його поетичних творах...

Довго передбачувана недуга заволоділа вкінці нещасливим Поетом; він переступив ту – як дуже іноді хитку! – межу, яка ділить духово здорову від духово хорої людини. І в ту мить, наче ножем врзало, пропали раз навсе не тільки його полишені безбожницькі хули, але й останні сліди його сумнівів в істнування Бога, безсмертної душі, змислу Божого в нашім істнуванні.

Потвердять се всі, що стрічали Франка в ті часи, а серед них і я» (с. 17).

---

⁴⁹ Голубець Микола. Мої спогади про Івана Франка // Спогади про Івана Франка. 2011. С. 444–445. Докладніше див.: Нахлік Євген. Виражі Франкового духу: Світогляд. Ідеологія. Література. Київ, 2019. С. 240–245.

За здогадом Панейка, «недуга тільки перервала той шлях до Дамаску, яким Франко йшов уже довго, щонайменше від часу свого осуду “Молодої України” за ту атеїстичну статтю <...>» (с. 18).

Насамкінець розділу виявнюється, що Панейко виступав проти культу Франка тому, що культивують якраз не того Франка, що, як біблійний Савл дорогою до Дамаску, навертався до християнства, а іншого – того, що раніше відвернувся від Бога й Церкви. А наверненому Панейкові ближчий був саме пізній Франко, хоча то́му, на його думку, так і «не судилося <...> доплисти <...> до духового заспокоєння на лоні Церкви і віри»:

«Але **сей** Франко, **такий** Франко – невідомий тим людям, котрі з легкої руки пропагують “Культ” його і завзивають до того “Культу” “всю українську націю”. Вони почитають іншого Франка, инакшого Франка, не того і не такого, яким він був у розцвіті своїх мужеських сил. Вони знають тільки Савла, а навіть не здогадуються грядучого Павла» (с. 18).

В останньому розділі «VIII. На закінчення» Панейко висловив здогад, що «таке поверхове й плитке розуміння Франка з намаганням зробити з нього предмет Культу» викликало би спротив «самого Франка, коли б він нині жив у повноті своїх духових сил» (с. 18), адже вважав би «таку ідею такого культу його – “блягою”». Автор ужив алюзії до Франкового вислову у вірші «О. Люнатикови»: «<...> царює баба Бляга | Так, що й краю їй не знать» (*бляга* – пустопорожнє базікання; вигадки, часто розраховані на показовий ефект⁵⁰). Прикметно, що це полемічне віршоване послання Остапові Луцькому вельми імпонувало Панейкові:

«Небагато є в світових літературах поемок, рівних сій, – силою слова, свідомістю своїх сил і їх границь, огидою до пересадки, брехні і “бляги”. Поруч деяких частин “Великих Роковин” поемка та належить до найсильніших з усього, що написав Франко. Висловлені в ній думки і почування дають Франкови титул до відповідної слави у нас і вдячності йому» (с. 19).

Франкове зізнання, зацитоване Панейком: «Я не геній <...> | Й сим ніколи не чванивсь» (у Франка: «Я не геній <...> | Тим ніколи й не хваливсь») – відповідало його запереченню Франкової геніальности,

---

⁵⁰ Польс. *blaga* (з франц. *blague* – дотеп, жарт) – висловлювання або низка висловлювань, які не відповідають дійсності, за допомогою яких мовець хоче справити враження на слухача або отримати певну вигоду (Wielki słownik języka polskiego PAN. URL: <https://wsjp.pl/haslo/podglad/39891/blaga>. Data ostatniej modyfikacji: 18.04.2015); фальш, неправда, лукавство.

хоча в амбітного Франка це зізнання, висловлене у відповідь на Люнатикове насмішкувате: «Не геній ти, а взір лиш продуцента!» (чотиривірш із цим висловом Франко подав як епіграф до послання), було радше позірним та іронічним.

Варто зазначити, що до такої викличної антикультурої ревізії Франкового доробку привели Василя Панейка його нахили до метання від одних ідей до інших, навіть протилежних, екстравагантних, до зміни політичних і культурних симпатій та антипатій, імпульсивність і непослідовність у реагуванні на історичні події та міжнародне становище, схильність в усамітненні намислити собі щось неочікуване й парадоксальне, надто ж під впливом своїх болісних переживань поразки українських визвольних змагань. На це звертали увагу сучасники, мемуаристи.

Про те, що метання спонукали Панейка в Парижі шукати розради навіть у масонстві, з жалем інформував Липинського Назарук 13 квітня 1924 р. з Чикаго:

«Що В. Панейко пішов у масони – знаю напевно, бо він сам мені говорив про се. І по думці засад своєї організації час до часу присилає мені різні “моральні упімнення” (абсолютно не розбираючись у справах, про котрі пише). Думаю, що він є під впливом різних нещасть особистих і загальних»⁵¹.

А 5 грудня 1927 р. зі Львова Назарук із занепокоєнням і подивом писав до Липинського:

«<...> турбує мене Панейко, котрий в дуже скорім темпі наближається до ССРСР і видумав собі теорію про те, що большевики до 5 літ займуть Галичину і т. и. Біда чи нервозність жене його туди – чи одно і друге? На мене, мабуть, погнівався і вже давно не відписує. <...> Тяжко мені в нім зорієнтуватися; я симпатизую з ним далі, але його рівночасні похвалювання католицизму й нахили до большевизму дивують мене дуже»⁵².

За свідченням журналіста, публіциста, політичного діяча в Галичині та США Івана Кедрина (справжнє прізвище: Рудницький, *1896–†1995), непримиренне антипольське налаштування Василя Панейка штовхало його у другій половині 1920-х років до одіозного «політичного русофільства»: «Він був українським патріотом-державником, але здійснення українського державницького ідеалу він уважав за реально-можливе в рямцях Федерації з Росією <...>»⁵³, щоправда, все-таки не «червоною», а «білою», відродження

⁵¹ Вячеслав Липинський. Архів. Т. 7. С. 108.

⁵² Там само. С. 426.

⁵³ Кедрин Іван [Кедрин-Рудницький Іван]. Життя. Події. Люди. С. 115.

якої сподівався, шукаючи в Парижі політичного зближення з російськими білоемігрантами. Як запевняв Кедрин, «Московський комунізм був йому цілком чужий, докраю осоружний. Вся його психічна структура – наскрізь західня. Вона була ворожа большевизмові, який його до того ступня відштовхував, що він його й не студіював. Він був політичним русофілом, відірваним від сучасної політичної дійсності»⁵⁴.

У спогадах Кедрин визнав, що «Василь Панейко – <...> небуденна й видатна постать <...> у пресі й політиці», «людина високої освіти й високої культури», але зауважив, що той «відштовхував передусім своєю трудною вдачею неврастеніка-відлюдка»⁵⁵. «Психічну структуру Панейка» мемуарист схарактеризував так: «<...> це була людина надзвичайно чула, вразлива, яка піддавалася настроям і живо реагувала на явища, які їй боліли»⁵⁶. Це створювало йому проблеми у стосунках з товаришами: «Він мав м'яку вдачу й у поведінці з людьми був надзвичайно делікатним. Але його чутливість поєднувалася з його неврастенічною вдачею, і через те він був страшенно важкий у співжитті та ще важчий у громадсько-політичній співпраці»⁵⁷.

Суспільна діячка, феміністка Мілена Рудницька (*1892–†1976), сестра Івана Рудницького (Кедрина), ще характеристичніше згадувала: «Василь Панейко – одна з найбільш контроверсійних постатей учорашньої доби українського Заходу.

Людина складної психічної конструкції, “проблематична натура”, – щоб ужити терміну німецької романтичної літератури. Людина дуже обдарована, небуденної інтелігенції, великого знання і просто феноменальної начитаности»⁵⁸.

Однак як нестійка особистість Панейко не зумів повною мірою реалізувати свою неабияку обдарованість:

«З бистрим і гнучким інтелектом злучився “трудний” – як кажуть французи – характер. <...> належав до породи самітників: тримався від людей здалека, ішов одинцем крізь життя. Не вмів жити в гурті, до колективної праці був органічно нездібний. <...> Був критичний і вибагливий в стосунку до людей, але найбільш критичний і вимагаючий був щодо себе самого. Належав до людей, що весь вік учаться і думають, шукають і страждають. Типовий неврастенік, зі станами

⁵⁴ Кедрин Іван [Кедрин-Рудницький Іван]. Життя. Події. Люди. С. 116.

⁵⁵ Там само. С. 114, 115.

⁵⁶ Там само. С. 118.

⁵⁷ Там само. С. 119.

⁵⁸ Рудницька Мілена. Пам'яті Василя Панейка. С. 360–361.

тяжкої депресії. Життя на чужині, відірваність від рідного ґрунту, матеріальні злидні емігранта на паризькому бруку поглибили вроджені нахили»⁵⁹.

Критицизм, шукання і метання призводили у психічно нестійкого Панейка до переоцінок цінностей та до ідейних крайнощів.

***

Оскільки полеміку щодо ставлення Греко-католицької церкви до культу Франка зніціювали у філадельфійських виданнях галичани (Назарук 1926 року, Панейко 1927-го), то вона відразу перекинулася в Галичину, хоча особливо розгорілася тут у 1932–1933 рр.⁶⁰ Приверну увагу читачів лише на полемічний відгук громадської діячки, активістки жіночого руху в Галичині Марії Крушельницької (*1876–†1935), яка в 1894–1895 рр. у театрі «Руської Бесіди» під дівочим прізвищем Слободівна грала ролі у виставах за Франковими п'єсами «Рябина» (Г а ф к а, О р и с я, 1894), «Учитель» (Ю л і я, 1894), «Украдене щастє» (А н н а, 1895) та його переробкою драми Педро Кальдерона «Заламейский вїйт» (І з а б е л я, 1895)⁶¹. Її публіцистична стаття «Культ Франка» побачила світло денне в числі за 22 травня 1927 р. недільного тижневика «Покутське Слово: політична, культурно-освітня і господарська часопись Покуття» – фактично пресового органу національно-державницької Української соціалістично-радикальної партії (УСРП), що виходив у Станиславові й Коломиї (відповідальний редактор, від ч. 18 за 15 травня 1927 р., – коломийський адвокат д-р Іван Новодворський, місцевий провідник партії, а неформальний редактор – Антін Крушельницький, чоловік Марії)⁶². Ця публікація випала з поля зору бібліографів⁶³ та інтерпретаторів.

На початку патетичної статті Марія Крушельницька згадала відзначення торішнього ювілею (1926), потрактувавши Франка суто в громадянській ретроспективі й перспективі:

⁵⁹ Рудницька Мілена. Пам'яті Василя Панейка. С. 361.

⁶⁰ Докладно див. підрозділ «Вшановувати чи не вшановувати? Греко-Католицька Церква і культ Івана Франка» у монографії: Медвідь Ігор. Пророк чи еретик? С. 292–318.

⁶¹ Див.: Нахлік Євген. Театральні перетини Марії Слободівної та Івана Франка // ZBRUC. URL: <https://zbruc.eu/node/118540>. Розміщено: 28.05.2024.

⁶² Крушельницька Марія. Культ Франка // Покутське Слово. Станиславів; Коломия, 1927. Ч. 19. 22 травня. С. 1–2.

⁶³ Публікацію не зареєстровано у покажчиках: Мороз О. і Мороз М. Матеріали до бібліографії критичної літератури про Івана Франка (1875–1938) // Іван Франко: Статті і матеріали. Львів, 1962. Збірник дев'ятий. С. 300; Луцишин О. Б., Мороз М. О. Заборонене франкознавство. 1885–1988. С. 62–63 («Покутське Слово» взагалі не ввійшло до переліку переглянутих видань).

«Память великого Генія, мученика святкував увесь наш загал концертами та святочними академіями. Виголошено багато прегарних промов з подякою Духові Будителя, підбадьоренням для грядущих поколінь, щоб ішли до світла промощеними Ним шляхами, до повного відродження, до визволення з пут, з кайдан нашої України. <...> Ми відсвяткували гідно перше десятиліття смерти великого Співця Горя <...>. Попри Культ нашого Кобзаря Тараса Шевченка витворився Культ Івана Франка. Все наше громадянство рішило, що так, як рік-річно святкуємо пам'ять Кобзара, – так рік-річно будемо святкувати пам'ять Івана Франка»⁶⁴.

Далі авторка перейшла до полемічного тону: «Нам доводилося чути, що в деяких колах громадянства були одиниці, що навіть проповідями [отже, йдеться про священників. – Є. Н.] впливали на людей, щоб відказувалися від звеличування Івана Франка <...> цей розгін проти культу Франка починає проявлятися вже справжньою протиакцією»⁶⁵. Крушельницька навела конкретний приклад, мавши на увазі статтю «Франко і релігія», опубліковану під псевдонімом *В. Лукич* у великодньому числі греко-католицької «Нової Зорі» за 24 квітня 1927 р. (як я вже пояснив, це був витяг із брошури Панейка, надрукованої під тим самим псевдонімом): «Тепер годі промовчувати про подію. Хто читав статтю у святочному числі “Нової Зорі” – статтю нібито навіть приятеля Франка, якогось добродія, що заховався за псевдонімом, тому мороз мусів піти поза шкіру, вся душа мусіла стрястися від огиди».

Авторка цієї антикультової статті, написаної з релігійних засад, Крушельницька потрактувала як «хорого амбітника, що, наче Герострат, в той спосіб хоче здобути собі безсмертність». Як прихильниця беззастережного культу Франка, з боєм запитувала: «Чи справді рік-річно будемо вплітати по одному терню у вінець слави великого Мислителя?»

Раніше Марія Крушельницька і Василь Панейко вже були знайомі принаймні заочно – завдяки листуванню у травні – червні 1925 р. Донька Крушельницьких Влодзя (Володимира) хотіла вивчати медицину в Парижі, й Антін Крушельницький десь наприкінці квітня 1925 р.⁶⁶ попрохав Панейка з'ясувати, «чи не треба нострифікувати там австрійської матури» (як пояснював Антін півтора місяця потому в листі до Марії від 13 червня 1925 р. з Рогатина)⁶⁷. Панейко мав

⁶⁴ Крушельницька Марія. Культ Франка. С. 1.

⁶⁵ Там само. С. 2.

⁶⁶ Див. його листи до Марії від 27 квітня 1925 р.

⁶⁷ Там само. С. 570.

сповістити паризьку інформацію Марії до міста Родавна (Родаун, Rodaun) поблизу Відня, де тоді з нею мешкала і Влодзя: «Як відпише Панейко, зараз мене повідомить про вислід», – прохав Антін дружину в листі від 4 травня 1925 р. з Рогатина⁶⁸. Щойно 10 червня 1925 р., після нетерплячих очікувань⁶⁹, Марія з Родавна повідомляла чоловіка: «Відписав нарешті Панейко. І так: Нема мови, щоб там признали медичні іспити віденського університету, частично або в цілости. Треба передовсім нострифікувати матуру. Цего хиба досить, щоб перестати думати про Париж»⁷⁰.

15 червня 1925 р. Марія інформувала Антона про реакцію Влодзі на невтішну звістку: «Лист Панейка не так дуже її пригнобив. Каже, що вже Париж пережила в думках і остаточно може з него зрезигновати»⁷¹. Однак невідомо, чи Крушельницька в Коломиї у травні 1927 р. знала, що саме Василь Панейко – автор статті, яка викликала в неї таку обурливу реакцію.

Насамкінець авторка статті «Культ Франка» закликала: «<...> треба прикласти рук до гідного відсвяткування Його пам'яті і звернутися з покликом до громадянства, головно жіноцтва, щоб свято в честь Івана Франка цього року випало не менш величаво, як торік»⁷².

Заклик був слушний, але на тотальну обвинувальну критику стаття в «Новій Зорі» не заслуговувала. Крушельницька була, звісно, давньою шанувальницею Франка, проте на її полемічній відповіді позначився також тодішній вплив її чоловіка, критично налаштованого до Греко-католицької церкви і схильного однобічно трактувати Франка як «Каменяра», революціонера і матеріаліста. Видно, Франкового навернення вони не сприймали. Та й як колишня творча особистість, акторка, Марія Крушельницька жила почуттями й емоціями. Не задумувалася над проблематичним ставленням письменника до релігії та церкви, його світоглядною еволюцією, пізнім наверненням до Бога⁷³, а лише декларативно пропагувала культ Франка загальними фразами, традиційним сприйняттям, не спромігшись на оригінальні

⁶⁸ Див. його листи до Марії від 27 квітня 1925 р. С. 443.

⁶⁹ Див. листи Марії до Антона від 19 травня і 25 травня 1925 р. з Родавна: Там само. С. 489–490, 513.

⁷⁰ Там само. С. 563.

⁷¹ Там само. С. 577.

⁷² *Крушельницька Марія. Культ Франка.* С. 2.

⁷³ Див.: *Нахлік Євген. Релігійне навернення пізнього Івана Франка // Записки НТШ. Львів, 2019. Т. CCLXXII : Праці Філологічної секції.* С. 145–172.

спостереження над його творчою спадщиною і громадською діяльністю. Урешті, сама визнала: «Ми безрадні, ми не в силі полемізувати з тим ворогом Культу Франка»⁷⁴. Провокативному, але неоднозначному *антикульттовому наративу* В. Лукича (В. Панейка) вона протиставила малоцікавий однозначний *культтовий наратив*.

Тижнем раніше Марія Крушельницька вже виступила у пресі з **публіцистичною франкознавчою статтею** – у коломийському «дво-тижневику для українського жіноцтва» «Жіноча Доля» за 15 травня на цілу другу сторінку надруковано її «**Свято Франка**»⁷⁵. У цій статті, що має настановчий характер, вона також апелювала до торішнього ювілейного почину:

«Минулого року відсвяткували ми перше десятиліття Його смерті і старалися тим щирим – не лукавим нашим словом, поклоняючись Його Музі, засвідчити глибоку пошану Його Духові, що витає над сірими масами, які ще й досі не визволилися з оков поневолення національного та соціального.

Іван Франко є всенароднім нашим Генієм, і нашим обов'язком як свідомої нації – продовжувати те почате торік діло та щороку в день Його смерті віддавати поклін Його пам'яті».

Варто зазначити, що в Галичині останньої третини ХІХ – перших трьох десятиліть ХХ ст. склалася традиція, за церковним звичаєм, приурочувати Шевченківські, а згодом Франківські заходи (панахиди, літературно-музичні вечори, святочні академії та публікації) не до дня народження, а до роковин смерті. Тому Крушельницька й мовила про відзначення дня смерті й місяця пам'яті Франка: «Місяць травень – це місяць, присвячений пам'яті незабутнього нашого Генія Івана Франка, що своєю працею, своїми творами, усім своїм життям давав приклад нашому поневоленому народові, як йти до світла, до правди, як визволятися з важких оков темноти».

Прикметною особливістю цієї статті є **жіночий акцент** (навесні 1927 року Крушельницьку обрано головою «жіночої секції» при Повітовій Управі УСРП в Коломії⁷⁶). Тож авторка – повітова громадська діячка – ставила перед жіноцтвом завдання:

«Для того, щоб ми могли відсвяткувати гідно пам'ять нашого Генія, невтомного робітника на всіх полях нашого письменства, нашого

⁷⁴ Крушельницька Марія. Культ Франка. С. 2.

⁷⁵ Крушельницька Марія. Свято Франка // Жіноча Доля : Двотижневик для українськ. жіноцтва. Коломия, 1927. Ч. 10. 15 травня. С. 2.

⁷⁶ Див. звернення «До жіноцтва Коломийського повіту» за підписом Марії Крушельницької як голови секції: Покутське Слово. 1927. Ч. 19. 22 травня. С. 1; Ч. 20. 29 травня. С. 1.

визначного вченого і суспільного діяча, треба, щоб наше жіноцтво, найбільш вражливе на такі справи, взяло і провід, і ініціативу в свої руки. <...> ми, жінки, повинні взяти собі те до серця, що це дійсно наша повинність, <...> тільки самі у своїх гуртках мусимо поставити на порядку дня в місяці травні доконче відсвяткувати пам'ять Франка. Бо ж він в своїх творах і в своїм житті мав завсігди добре слово для жіноцтва і дуже радів, що воно прокидається із сну і бажає визволитися з віковічного поневолення, пересудів і старих звичаїв, та своїм теплим словом піддержував не раз ті нечисленні наші піонерки жіночого визвольного руху, як Наталю Кобринську і інших. Нехай же ж наше жіноцтво <...> подає ініціативу і проекти Франкових свят в Його честь і славу і нехай це буде доказом нашої вдячності і пошани до Великого Творця Слова».

На місяць Франкових роковин завдання були конкретні:

«Одним з головних завдань жіноцтва повинно бути вплинути на своїх знайомих, ближчих і дальших, і також на свої посестри, щоб в місяці травні купили і доконче прочитали бодай одну книжку з творів Ів. Франка.

<...> Подбайте, щоб приготування до концерту в честь нашого великого Генія, де вони ще не пороблені, негайно почалися. Травень, місяць квіток, що ними так тішився Франко, нехай буде доконче його місяцем! Прибирайте його портрет пільними [польовими. – Є. Н.] квітками <...>».

Своєю суттю патетична стаття «Свято Франка» була покликана формувати культ письменника в Галичині, хоча самого слова «культ» у ній ще не вживано – ним послуговувалася Крушельницька в наступній статті, у якій висловила категоричну незгоду із запереченням підстав і морального права для пропагування всенародного культу Франка.

Отакий був уже забутий епізод із полеміки 1927 року навколо питання про започаткований попереднього ювілейного року посмертний культ Франка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк Н. Молода Україна // *Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст. : Історико-бібліографічне дослідження*. Львів, 2009. Т. 2 : 1891–1905 рр. С. 367–368.
2. Вдовичин І. Політика // *Українські часописи Львова 1848–1939 рр. : Історико-бібліографічне дослідження : у 3 т.* Львів, 2003. Т. 3. Кн. 1 : 1920–1928 рр. С. 552–554.
3. Величко Зоряна. Іван Франко в рецепції Осипа Назарука // *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2013. Вип. 38. С. 11–18.

4. Вячеслав Липинський. Архів. Філядельфія, 1976. Т. 7 : Листи Осипа Назарука до Вячеслава Липинського / Ред. Іван Лисяк-Рудницький. 532 с.
5. *Голубець Микола*. Мої спогади про Івана Франка // *Спогади про Івана Франка* / Упоряд. Михайло Гнатюк ; вступ. ст. і прим. Михайла Гнатюка. Вид. 2-ге, допов., переробл. Львів, 2011. С. 440–446.
6. *Голубець Микола*. На маргінесі культу Франка // *Новий Час*. 1928. Ч. 65. 28 травня. С. 4.
7. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.). Київ, 1969. 559 с.
8. *До жіноцтва* Коломийського повіту // *Покутське Слово*. 1927. Ч. 19. 22 травня. С. 1; Ч. 20. 29 травня. С. 1.
9. *Зарубіжне франкознавство : бібліографічний покажчик* / Упоряд. Мирослав Мороз ; Відп. ред. Федір Погребенник; Кер. вид. Євген Нахлік. Львів, 1997. 100 с.
10. *Іван Франко а релігія* // *Нова Зоря*. 1927. Ч. 16/17. 24 цвітня. С. 6–8.
11. *Інвентарний опис особистого архіву Івана Калиновича* / ЛННБ, відділ рукописів; первинне опрацювання архіву: Є. Гуменюк; доопрацювання архіву: М. Баран, Я. Сенік. Львів, 1998. 210 с.
12. *Калинець Ігор, Куц Олег*. Упорядкування документальних матеріалів особистого фонду І. Т. Калиновича // *Архіви України*. 1971. № 1. С. 52–58.
13. *Кедрин Іван [Кедрин-Рудницький Іван]*. Життя. Події. Люди : Спомини і коментарі. Нью-Йорк, 1976. 724 с.
14. *Комариця М.* Літературно-Науковий Вістник // *Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст. : Історико-бібліографічне дослідження*. Львів, 2009. Т. 2 : 1891–1905 рр. С. 176–196.
15. *Комариця Мар'яна*. Українська «католицька критика»: феномен 20–30-х років XX ст. Львів, 2007. 327 с.
16. *Крушельницька Марія*. Культ Франка // *Покутське Слово*. Станиславів; Коломия, 1927. Ч. 19. 22 травня. С. 1–2.
17. *Крушельницька Марія*. Свято Франка // *Жіноча Доля : Двотижневик для українськ. жіноцтва*. Коломия, 1927. Ч. 10. 15 травня. С. 2.
18. *Крушельницькі Антін і Марія*. Вірна сповідь життя : Листування / Упорядкув., передм., прим. та покажчики Олекси Піддубняка. Біла Церква, 2018. 1195 с.
19. *Листи Вячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921–1930)* / Упоряд. Мирослава Дядюк. Львів, 2004. 163 с.
20. *Літературно-науковий вістник : Покажчик змісту*. Том 1–109 (1898–1932) / Уклав Богдан Ясінський. Київ ; Нью-Йорк, 2000. 543 с.

21. Лукич В. [Панейко В.] Іван Франко : Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника / В. Лукич. Philadelphia, Pa : З Друкарні при Сирітським Домі, 1927. 19 с.
22. Лукич В. Іван Франко. Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника // Автор: В. Лукич (Володимир Левицький). Філадельфія, 1927. 19 с. Видавництво: З Друкарні при Сирітському Домі // DIASPORIANA.ORG.UA : електронна бібліотека. URL: <https://diasporiana.org.ua/memuari/lukych-v-ivan-franko-kilka-spogadiv-i-kilka-zdogadiv-jogo-suchasnyka-i-spivrobotnyka/>.
23. Лукич В. [Панейко В.] Франко і релігія // Нова Зоря. 1927. Ч. 16/17. 24 цвітня. С. 6–8.
24. Лукич Василь. Іван Франко // *Спогади* про Івана Франка / Упорядкув., вступ. ст. і прим. Михайла Гнатюка. Львів, 1997. С. 104–107.
25. Лукич Василь [Левицький Володимир]. Спомини про Івана Франка. Картка з записника // Діло. 1917. Ч. 5. 6 січня (24 грудня ст. ст.). С. 3–4.
26. Лукич Василь. Іван Франко // *Спогади* про Івана Франка / Упоряд. Михайло Гнатюк ; вступ. ст. і прим. Михайла Гнатюка. Вид. 2-ге, допов., переробл. Львів, 2011. С. 165–168.
27. Луцишин О. Б., Мороз М. О. Заборонене франкознавство. 1885–1988 : Матеріали до бібліографії критичної літератури про Івана Франка (публікації, вилучені з обігу в Радянській Україні 1930–1980-х років) / Відп. ред. Є. К. Нахлік. Львів, 2006. 216 с.
28. Медвідь Ігор. Від «Велетня духу» до «Предтечі большевизму» : Особливості еволюції ставлення Осипа Назарука до Івана Франка // Zbruc̣. URL: <https://zbruc.eu/node/79027>. Розміщено: 23.04.2018.
29. Медвідь Ігор. Пророк чи еретик? Релігійний світогляд Івана Франка та його взаємини з духовенством. Львів, 2023. 423 с.
30. Мельник Ярослава. ...І остатня часть дороги : Іван Франко: 1908–1916. Дрогобич, 2006. 439 с.
31. Мельник Ярослава. ...І остатня часть дороги : Іван Франко в 1908–1916 роках. Видання друге, виправлене і доповнене. Дрогобич, 2016. 438 с.
32. Мороз О. і Мороз М. Матеріали до бібліографії критичної літератури про Івана Франка (1875–1938) // Іван Франко : Статті і матеріали. Львів, 1962. Збірник дев'ятий. С. 191–318.
33. Назарук Осип. Світогляд Івана Франка : Чи може християнський нарід прийняти і ширити культ його? // ZBRUC̣. URL: <https://zbruc.eu/node/79059>. Розміщено: 24.04.2018.
34. Назарук Осип. Чи добре було б у молодь вціпити культ Франка? // Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20–30-х років

- XIX ст. / Упоряд. і авт. вступ. слова Микола Ільницький. Львів, 2010. С. 309–317.
35. *Нахлік Євген*. Віражі Франкового духу : Світогляд. Ідеологія. Література. Київ, 2019. 439 с.
36. *Нахлік Євген*. Релігійне навернення пізнього Івана Франка // Записки НТШ. Львів, 2019. Т. ССLXXII : Праці Філологічної секції. С. 145–172.
37. *Нахлік Євген*. Театральні перетини Марії Слободівної та Івана Франка // ZBRUČ. URL: <https://zbruc.eu/node/118540>. Розміщено: 28.05.2024.
38. *Рудницька Мілена*. Пам'яті Василя Панейка // *Рудницька Мілена*. Статті. Листи. Документи / Упоряд. Мирослава Дядюк. Львів, 1998. С. 360–364.
39. *Соляр Ігор*. Панейко Василь // *Західно-Українська Народна Республіка*. 1918–1923. Уряди. Постаті. Львів, 2009. С. 217–232.
40. *Шкраб'юк Петро*. Іван Франко і митрополит Андрей Шептицький на тлі взаємин аристократичної та демократичної еліт // Вісник Львівського університету. Сер. журналістика. 2007. Вип. 30. С. 116–122.
41. *Kolano Rafał*. Dzieje Ukrainy w myśli historycznej Osypa Nazaruka (1883–1940) // *Prace Historyczno-Archiwalne*. Rzeszów, 2021. Т. XXXIII. S. 147–170.
42. *Wielki słownik języka polskiego PAN*. URL: <https://wsjp.pl/haslo/podglad/39891/blaga>. Data ostatniej modyfikacji: 18.04.2015.

Yevhen Nakhlik

(Lviv)

**FROM THE EARLY CONTROVERSY OVER
THE CULT OF IVAN FRANKO:
VASYL PANEIKO (V. LUKYCH) –
MARIA KRUSHELNYTSKA**

The article first examines one of the episodes of the early controversy (1927) over the grounds and expediency of the cult of Ivan Franko. For the first time, it has been argued that the author of the journalistic-memoir brochure “Ivan Franko: A Few Memoirs and a Few Conjectures of His Contemporary and Collaborator”, published in Philadelphia in 1927 and signed by V. Lukych, is Vasyl Paneiko (*1883-†1956). The article “The Cult of

Franko” by Maria Krushelnytska (*1876-†1935), is introduced for the first time. The author analyzes in detail the main provisions of V. Paneiko’s brochure, in particular, regarding Ivan Franko’s religious conversion, and M. Krushelnytska’s article “Cult of Franko”, a polemical response to the reprinting of two sections from Paneiko’s brochure entitled “Franko and Religion” in the Lviv Christian weekly “Nova Zorya” (April 24, 1927). The author also examines M. Krushelnytska’s previous journalistic article “The Feast of Franko” published in the Kolomyia fortnightly “Women’s Destiny” (May 15, 1927). The author proves that V. Paneiko’s journalistic work combines the genre features of a treatise and a pamphlet.

Keywords: cult of Ivan Franko, Ivan Franko studies, journalism and memoir, V. Paneiko, M. Krushelnytska (Slobodivna), religious conversion.